

IX/67

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI
CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

/Referat na IX. zborovanju geografov v Rogaški Slatini.

9 izvodov - referat je bil kasneje še korigiran

Signaturna!

Klemenčič Vb dimir

7. 11. 84

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBLASTI OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do sedanjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih in regionalno-gospodarskih procesih ter v zunanji podobi pokrajine.^{1,2,3,4,5,6/} Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga še lahko opredelimo s pomočje drobnega terenskega opazovanja in s pomočje analize podatkov. Za obe področji občini je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svoje delovne sile gospodarsko razvitem področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po alomnih in hribskih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska naslednja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmoškega prebivalstva.

-
- 1/ Vl. Klemenčič: Geografija prebivalstva Slovenije /s karto in tabele med tekstem, literature v prilogi in prevodom v angleščino/, GV XLIX/1972, Ljubljana 1972, str. 133-157.
 - 2/ Svetozar Ilešič: Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije - Les differences regionales dans la structure socio-economique de la Slovenie, GV XI/1963, Ljubljana 1963, str. 3-18.
 - 3/ Vl. Klemenčič - Karl Ruppert: Zur Raumrelevanz der Grundfunktionen in wirtschaftsgeographischen Strukturmuster Sloveniens - München Studien zur Sozial- und Wirtschafts-

Medtem ko je število krajev s industrijo in število delovnih mest v industriji, v ostali Sloveniji zelo hitro napredovalo pred letom 1965, pa lahko v teh dveh občinah sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje še stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji 1. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, 1. 1961 1.320, 1. 1970 pa še 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila 1. 1951 le dva kraja s industrijo: Dobevec s 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imelo industrijske obrate le naselje Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do 1. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kosje 44 ljudi, Mestince 47, Rogaška Slatina pa 645 ljudi.

geographie, Band 7, Sozialgeographische Probleme Südosteuropas. Wirtschaftsgeographisches Institut der Universität, München 1973, str. 65-75.

- 4/ Vladimir Kokole: Funkcije slovenskih mest, /Summary Functional Classification of Towns in Slovenia/, GV XXXIV 1962, Ljubljana 1963, str. 21-56.
- 5/ Igor Vrišer: Centralna naselja v Jugoslaviji /Summary: Central places in Yugoslavia/, Ekonomska revija, 1968, p. 395-430.
- 6/ Igor Vrišer: Vplivna območja slovenskih mest, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II. Zvezek za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 97-105.

V občini Šentjur pri Celju je število zaposlenih v industriji do leta 1961 naraslo na 584. Do 1. 1970 se je v občini Šmarje pri Jelšah krajem z industrije pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Kostinju na 167, v Rogalški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pri Jelšah pa na 768 /v soseski Šentjurju/.^{7/}

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji 1. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo 1. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8 prebivalcev.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogalško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljaje okolice, je ostalo še 1. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora, v občini Šentjur pri Celju pa 42%. 1. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

^{7/} Božo Kristan: Industrijski kraji 1951 in 1970, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II, Zaveč SRB za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 73-77.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevnih migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60% zaposlenih, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurja, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90% zaposlenih.^{8/}

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišne delovne sile na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb /po podatkih popisa prebivalstva l. 1971/ zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu.^{9/} Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo

^{8/} Vl. Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, /Summary spatial differentiation of Slovenia to the migration mobility of the population/, Gospodarski zbornik XII, SAZU, Ljubljana 1971, str. 197-219.

^{9/} Zavod SRS za statistiko: Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971, Statistično gradivo, št. 2/71, Ljubljana, maj 1971.

po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na okoli 32%.

V manjši strukturi gospodinjstev med letoma 1961 in 1966 sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je bilo v Sloveniji leta 1966 še okoli 70% nekmečkih gospodinjstev, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.^{10/}

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva /Karta 1/. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l.

^{10/} Vl. Klemenčič; Mešana delavsko-kmečka struktura kmečkih gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, /Arhiv/, Ljubljana 1971.

teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 % pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 5,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje s negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje s več kot 10 % prirodne rasti prebivalstva /med 1. 1961 - 1968/ pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije /Karta 3/.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta /Karta 4/.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šibke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, 1. 1961 8.737 in 1. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo šte-

teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 % pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 5,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje s negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje s več kot 10 % prirodne rasti prebivalstva /med 1. 1961 - 1968/ pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije /Karta 3/.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta /Karta 4/.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šibke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, 1. 1961 8.737 in 1. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo šte-

vilo kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še okoli 63% kmečkoga prebivalstva /Karta 5/.

Ti podatki nam osvetlujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkoga prebivalstva, v sled česar je odstotek nasadovanja kmečkoga prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nasadovanja kmečkoga prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkoga prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkoga prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkoga prebivalstva. Občina Šmarje pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Nanj kot 15% kmečkoga prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkoga prebivalstva za Slovenijo /l. 1971/, ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkoga prebival-

stva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah motvaj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkoga prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkoga prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkoga prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini

Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neoptimalna, pretežno neagrarna se tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takoga teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.^{11/} /Karta 6/

Tak demografski razvoj, ki je na velikem delu teritorija zelo kritičen, lahko pripisemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je v ravnini le malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin se za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, nanje je navezana poselitve v obliki manjših zaselkov in razločenih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh varov se je že zaključil proces iseljevanja mladega prebi-

^{11/} VI. Klemenčič; Regionalne razlike in problemi demografske in poselitvene strukture, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težave, dokumentacijsko gradivo II, Zavod SRB za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 79-95.

valstva iz viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturalno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehranskih potreb, zato se zmanjša podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi se pojavljajo v industrijsko intenzivnejše se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščane ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da se tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklonjenih pasovih nastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma še neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zmanjši podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Rosotelju in v

posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarske poslopje pa sta modernizirana.

V demografsko neogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov /Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina/, je s kmečko hišo intenzivno pomešana še tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše se v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

ZAKLJUČEK

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanege ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo isoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi s valorizacije prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki

~~Ki~~ se ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne
industrijske družbe.

Vse podatke analitsko obdelala in v tekstu preverila
Antonija Božena.

SEZNAM KART MED TEKSTOM

- Karta 1: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah s katastralskimi občinami /za stranjo 5/.
- Karta 2: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1953-1961 in 1961-1969 /za stranjo 6/.
- Karta 3: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Prirodna rast prebivalstva od 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 4: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Migra-cijski saldo 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 5: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Delež moškega prebivalstva po katastrskih občinah 1. 1969 /za stranjo 8/.
- Karta 6: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Tipi demografskih področij /za stranjo 10/.

Summary

In regionally-economic and regionally-social respects the territories of the communes Šentjur near Celje and Šmarje near Jelše represent the underdeveloped part of East Slovenia. In the article the author clarifies the specific characteristics of the regional-demogeographic development of this area; in doing this he has drawn on the analysis of the movement of the number of population during the periods 1953-1961 and 1961-1969 (Map 2), of ~~the~~ the natural increase during the period 1961-1968 (Map 3), of the migration balance during the period 1961-1969 (Map 4), and of the percentage on the agricultural population in 1969 (Map 5). On the basis of data obtained from the analysis he has divided the area of the two communes into different types of demogeographic regions, specifically into demographically absolutely imperilled areas, predominantly agrarian areas (with more than 40 per cent of agrarian population of the commune territories), predominantly non-agrarian areas (with less than 40 per cent of agrarian population), demogeographically not imperilled but generally agrarian population (with more than 40 per cent of agrarian population), and demogeographically not imperilled but generally non-agrarian population (with less than 40 per cent of ~~of~~ agrarian population).

In making the demogeographic analysis the author has also clarified the problem of the daily migration of manpower.

The territory of the two communes is trafficwise rather away from the places of employment, and owing to the uneven relief it is also ~~the con-~~ ~~nections between~~ the individual settlements that ~~are~~ have only inadequate traffic connections ~~among~~ among themselves.

Until the end of the World War II the territory under examination was almost wholly without any industry and as such purely agrarian, over-populated, with under-developed agricultural production and the land parcelled up into very small holdings. After the World War II - during the first decade - the young manpower had moved out into the bigger employment centres in Slovenia, while during the last decade the young manpower started to move to the remaining industrial centres in Slovenia as well ~~and also to other countries~~. ~~As a result of this process~~ as to travel abroad, in greater numbers, to do season work. On the valley-type of a belt, between Šentjur and Rogatec, there has started in recent years to develop a zone of stronger economic development, involving industry, tourism, and a mechanization of farming. In this zone the percentage of the agricultural population has decreased ~~at present~~ (at present it comes up to only 5 to 15 per cent), while the percentage of the non-agrarian population has risen considerably, mostly on the account of the increased number of jobs in industry, tourism, and ~~because~~^{due} of the daily migration of manpower to Celje. On this zone it is that we can speak of the normal age structure of the population. On the other hand, on the ~~remaining~~^{remaining} territory of the two communes (which is generally of a mountainous type) we find what is a demogeographically ~~important~~^{either} absolutely imperilled (in the area where the population is dying out) or relatively imperilled area (in the area where the population is moving out) (Map 6). In these regions most of the young population has moved out; mortality rate exceeds the natural increase, the migration balance is negative, the number of inhabitants is on the decrease, on farms it is only the population vitally and emotionally relying on land that still remains, and so we get in these regions a relatively very high percentage of agrarian population.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBLASTI OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do sedanjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih in regionalno-gospodarskih procesih ter v zunanji podobi pokrajine.^{1,2,3,4,5,6/} Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga še lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svoje delovne sile gospodarsko razvitem področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slenskih in hrbitih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

-
- 1/ Vl. Klemenčič: Geografija prebivalstva Slovenije /s karto in tabelo med tekstem, literaturo v prilogi in prevodom v angleščino/, GV XLIX/1972, Ljubljana 1972, str. 133-157.
 - 2/ Svetozar Ilešič: Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije - Les differences regionales dans la structure socio-economique de la Slovenie, GV XI/1968, Ljubljana 1968, str. 3-18.
 - 3/ Vl. Klemenčič - Karl Ruppert: Zur Raumrelevanz der Grundfunktionen in wirtschaftsgeographischen Strukturmustern Sloweniens - München Studien zur Sozial- und Wirtschafts-

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji, v ostali Sloveniji zelo hitro napredovalo pred letom 1965, pa lahko v teh dveh občinah sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje še stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji 1. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, 1. 1961 1.320, 1. 1970 pa še 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila 1. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imelo industrijske obrate le naselje Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do 1. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinjce 47, Rogaška Slatina pa 645 ljudi.

geographic, Band 7, Sozialgeographische Probleme Südosteuropas, Wirtschaftsgeographisches Institut der Universität, München 1973, str. 65-75.

- 4/ Vladimir Kokole: Funkcije slovenskih mest, /Summary Functional Classification of Towns in Slovenia/, GV XXXIV 1962, Ljubljana 1963, str. 21-56.
- 5/ Igor Vrišer: Centralna naselja v Jugoslaviji /Summary: Central places in Yugoslavia/, Ekonomska revija, 1968, p. 395-430.
- 6/ Igor Vrišer: Vplivna območja slovenskih mest, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II. Zaved za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 97-105.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60% zaposlenih, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurja, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90% zaposlenih.^{8/}

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb /po podatkih popisa prebivalstva l. 1971/ zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu.^{9/} Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo

8/ Vl. Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, /Summary spatial differentiation of Slovenia to the migration nobility of the population/, Gospodarski zbornik XII, SAZU, Ljubljana 1971, str. 137-219.

9/ Zavod SRS za statistiko: Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971, Statistično gradivo, št. 2/71, Ljubljana, maj 1971.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60% zaposlenih, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurja, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa še okoli 90% zaposlenih.^{8/}

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb /po podatkih popisa prebivalstva l. 1971/ zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu.^{9/} Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo

8/ Vl. Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, /Summary spatial differentiation of Slovenia to the migration mobility of the population/, Gospodarski zbornik XII, SAZU, Ljubljana 1971, str. 137-219.

9/ Zavod SRB za statistiko: Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj Sl. III. 1971, Statistično gradivo, št. 2/71, Ljubljana, maj 1971.

po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966 sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je bilo v Sloveniji leta 1966 še okoli 70% nekmečkih gospodinjstev, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.^{10/}

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na dele v tujino lahko sledimo v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva /Karta 1/. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l.

^{10/} Vl. Klemenčič: Možana delavsko-kmečka struktura kmečkih gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, /Arhiv/, Ljubljana 1971.

1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovale od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovale za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih, tako v obdobju 1953-1961 kot v obdobju 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v obeh obdobjih /1953-1961 in 1961-1969/ le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin /Karta 2/.

Konstantno rasseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja usrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% celotnega poseljenega

teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 % pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 % prirodne rasti prebivalstva /med 1. 1961 - 1968/ pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije /Karta 3/.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta /Karta 4/.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šibke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, 1. 1961 8.737 in 1. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo šte-

vilo kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še okoli 63% kmečkega prebivalstva /Karta 5/.

Ti podatki nam osvetlujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo /l. 1971/, ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebival-

stva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah motraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini

Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.^{11/} /Karta 6/

Tak demografski razvoj, ki je na velikem delu teritorija zelo kritičen, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatecem ter ob Sotli, je v ravnini le malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin se za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, nanje je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razločenih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebi-

^{11/} Vl. Klemenčič: Regionalne razlike in problemi demografske in poselitvene strukture, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 79-95.

valstva iz viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi se pojavljajo v industrijsko intenzivnejše se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odsejane delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali sanobarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že naposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotolju in v

posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

V demografsko neogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov /Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina/, je s kmečko hišo intenzivno pomešana še tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

ZAKLJUČEK

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi s valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki

~~ki~~ so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vse podatke analitsko obdelala in v tekstu preverila
Antonija Božena.

SEZNAM KART MED SEKCIJOM

- Karta 1: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah s katastrskimi občinami /za stranjo 5/.
- Karta 2: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1953-1961 in 1961-1969 /za stranjo 6/.
- Karta 3: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Prirodna rast prebivalstva od 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 4: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Migra-cijski saldo 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 5: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Delež izseljenega prebivalstva po katastrskih občinah 1. 1969 /za stranjo 8/.
- Karta 6: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Tipi demografskih področij /za stranjo 10/.

Summary

By Vladimir Klemenčič

REGIONAL AND DEMOGEOGRAPHIC DEVELOPMENT ON THE TERRITORY OF
THE COMMUNES ŠENTJUR NEAR CELJE AND ŠMARJE NEAR JELŠE

In regionally-economic and regionally-social respects the territories of the communes Šentjur near Celje and Šmarje near Jelše represent the underdeveloped part of East Slovenia. In the article the author clarifies the specific characteristics of the regional-demogeographic development of this area; in doing this he has drawn on the analysis of the movement of the number of population during the periods 1953-1961 and 1961-1969 (Map 2), of ~~the~~ the natural increase during the period 1961-1968 (Map 3), of the migration balance during the period 1961-1969 (Map 4), and of the percentage on the agricultural population in 1969 (Map 5). On the basis of data obtained from the analysis he has divided the area of the two communes into different types of demogeographic regions, specifically into demographically absolutely imperilled areas, predominantly agrarian areas (with more than 40 per cent of agrarian population of the commune territories), predominantly non-agrarian areas (with less than 40 per cent of agrarian population), demogeographically not imperilled but generally agrarian population (with more than 40 per cent of agrarian population), and demogeographically not imperilled but generally non-agrarian population (with less than 40 per cent of ~~of~~ agrarian population).

In making the demogeographic analysis the author has also clarified the problem of the daily migration of manpower.

The territory of the two communes is trafficwise rather away from the places of employment, and owing to the uneven relief it is also ~~the con-~~
~~nections between~~ the individual settlements that ~~are~~ have only inadequate traffic connections ~~among~~ among themselves.

Until the end of the World War II the territory under examination was almost wholly without any industry and as such purely agrarian, over-populated, with under-developed agricultural production and the land parcelled up into very small holdings. After the World War II - during the first decade - the young manpower had moved out into the bigger employment centres in Slovenia, while during the last decade the young manpower started to move to the remaining industrial centres in Slovenia as well ~~and to travel abroad, in greater numbers, to do~~ ~~season work.~~ as to travel abroad, in greater numbers, to do season work. On the valley-type of a belt, between Šentjur and Rogatec, there has started in recent years to develop a zone of stronger economic development, involving industry, tourism, and a mechanization of farming. In this zone the percentage of the agricultural population has decreased ~~(at present it comes up to only 5 to 15 per cent)~~, while the percentage of the non-agrarian population has risen considerably, mostly on the account of the increased number of jobs in industry, tourism, and ~~because~~ ^{as} of the daily migration of manpower to Celje. On this zone it is that we can speak of the normal age structure of the population. On the other hand, on the ~~remaining~~ ^{re-}territory of the two communes (which is generally of a mountainous type) we find what is a demogeographically ~~imperilled~~ ^{either} absolutely imperilled (in the area where the population is dying out) or relatively imperilled area (in the area where the population is moving out) (Map 6). In these regions most of the young population has moved out; mortality rate exceeds the natural increase, the migration balance is negative, the number of inhabitants is on the decrease, on farms it is only the population vitally and emotionally relying on land that still remains, and so we get in these regions a relatively very high percentage of agrarian population.

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih in regionalno-gospodarskih procesih ter v zunanji podobi pokrajine.^{1,2,3,4,5,6/} Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

-
- 1/ Vl. Klemenčič: Geografija prebivalstva Slovenije /s karto in tabelo med tekstom, literaturo v prilogi in prevodom v angleščino/, GV XLIX/1972, Ljubljana 1972, str. 133-157.
 - 2/ Svetožar Ilešič: Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije - Les differences regionales dans la structure socio-economique de la Slovenie, GV XI/1968, Ljubljana 1968, str. 3-18.
 - 3/ Vl. Klemenčič - Karl Ruppert: Zur Raumrelevanz der Grundfunktionen im wirtschaftsgeographischen Strukturmuster Sloweniens - München Studien zur Sozial- und Wirtschafts-

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji, v ostali Sloveniji zelo hitro napredovalo pred letom 1965, pa lahko v teh dveh občinah sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje že stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji 1. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, 1. 1961 1.320, 1. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila 1. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imelo industrijske obrate le naselje Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do 1. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645 ljudi.

geographie, Band 7, Sozialgeographische Probleme Südosteuropas. Wirtschaftsgeographisches Institut der Universität, München 1973, str. 65-75.

- 4/ Vladimir Kokole: Funkcije slovenskih mest, /Summary Functional Classification of Towns in Slovenia/, GV XXXIV 1962, Ljubljana 1963, str. 21-56.
- 5/ Igor Vrišer: Centralna naselja v Jugoslaviji /Summary: Central places in Yugoslavia/, Ekonomska revija, 1968, p. 395-430.
- 6/ Igor Vrišer: Vplivna območja slovenskih mest, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II. Zavod za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 97-105.

V občini Šentjur pri Celju je število zaposlenih v industriji do leta 1961 naraslo na 584. Do l. 1970 se je v občini Šmarje pri Jelšah krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestinju na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pri Jelšah pa na 768 /v samem Šentjurju/.^{7/}

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8 prebivalcev.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora, v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

^{7/} Božo Kristan: Industrijski kraji 1951 in 1970, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 73-77.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevene migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60% zaposlenih, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurja, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90% zaposlenih.^{8/}

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb /po podatkih popisa prebivalstva l. 1971/ zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu.^{9/} Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo

8/ Vl. Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva, /Summary spatial differentiation of Slovenia to the migration mobility of the population/, Gospodarski zbornik XII, SAZU, Ljubljana 1971, str. 137-219.

9/ Zavod SRS za statistiko: Prvi podatki popisa prebivalstva in stanovanj 31. III. 1971, Statistično gradivo, št. 2/71, Ljubljana, maj 1971.

po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966 sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je bilo v Sloveniji leta 1966 že okoli 70% nekmečkih gospodinjstev, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.^{10/}

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva /Karta 1/. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l.

^{10/} Vl. Klemenčič: Mešana delavsko-kmečka struktura kmečkih gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, /Arhiv/, Ljubljana 1971.

1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih, tako v obdobju 1953-1961 kot v obdobju 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v obeh obdobjih /1953-1961 in 1961-1969/ le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin /Karta 2/.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% celotnega poseljenega

teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 % pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 % prirodne rasti prebivalstva /med l. 1961 - 1968/ pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije /Karta 3/.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta /Karta 4/.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šibke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo šte-

vilo kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še okoli 63% kmečkega prebivalstva /Karta 5/.

Ti podatki nam osvetlujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo /l. 1971/, ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebival-

stva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini

Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%;, rodnot je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.^{11/} /Karta 6/

Tak demografski razvoj, ki je na velikem delu teritorija zelo kritičen, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je v ravnini le malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, nanje je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebi-

^{11/} Vl. Klemenčič; Regionalne razlike in problemi demografske in poselitvene strukture, Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije, stanje v prostoru in razvojne težnje, dokumentacijsko gradivo II, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973, str. 79-95.

valstva iz viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrambenih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v

posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

V demografsko neogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov /Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina/, je s kmečko hišo intenzivno pomešana že tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki

~~Ki~~ so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vse podatke analitsko obdelala in v tekstu preverila
Antonija Božena.

SEZNAM KART MED TEKSTOM

- Karta 1: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah s katastrskimi občinami /za stranjo 5/.
- Karta 2: Občini Š-entjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Gibanje števila prebivalstva v obdobju 1953-1961 in 1961-1969 /za stranjo 6/.
- Karta 3: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Prirodna rast prebivalstva od 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 4: Občini Š-entjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Migra-cijski saldo 1961-1968 /za stranjo 7/.
- Karta 5: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Delež kmečkega prebivalstva po katastrskih občinah 1. 1969 /za stranjo 8/.
- Karta 6: Občini Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah: Tipi demografskih področij /za stranjo 10/.

S u m m a r y

In regionally-economic and regionally-social respects the territories of the communes Sentjur near Celje and Šmarje near Jelše represent the underdeveloped part of East Slovenia. In the article the author clarifies the specific characteristics of the regional-demogeographic development of this area; in doing this he has drawn on the analysis of the movement of the number of population during the periods 1953-1961 and 1961-1969 (Map 2), of ~~xx~~ the natural increase during the period 1961-1968 (Map 3), of the migration balance during the period 1961-1969 (Map 4), and of the percentage on the agricultural population in 1969 (Map 5). On the basis of data obtained from the analysis he has divided the area of the two communes into different types of demogeographic regions, specifically into demographically absolutely imperilled areas, predominantly agrarian areas (with more than 40 per cent of agrarian population of the commune territories), predominantly non-agrarian areas (with less than 40 per cent of agrarian population), demogeographically not imperilled but generally agrarian population (with more than 40 per cent of agrarian population), and demogeographically not imperilled but generally non-agrarian population (with less than 40 per cent of ~~xx~~ agrarian population).

In making the demogeographic analysis the author has also clarified the problem of the daily migration of manpower.

The territory of the two communes is trafficwise rather away from the places of employment, and owing to the uneven relief it is also ~~the con-~~
~~nections between~~ the individual settlements that ~~xxx~~ have only inadequate traffic connections ~~xxxx~~ among themselves.

Until the end of the World War II the territory under examination was almost wholly without any industry and as such purely agrarian, over-populated, with under-developed agricultural production and the land parcelled up into very small holdings. After the World War II - during the first decade - the young manpower had moved out into the bigger employment centres in Slovenia, while during the last decade the young manpower started to move to the remaining industrial centres in Slovenia as well ~~and to travel abroad~~ as to travel abroad, in greater numbers, to do season work. On the valley-type of a belt, between Šentjur and Rogatec, there has started in recent years to develop a zone of stronger economic development, involving industry, tourism, and a mechanization of farming. In this zone the percentage of the agricultural population has decreased (at present it comes up to only 5 to 15 per cent), while the percentage of the non-agrarian population has risen considerably, mostly on the account of the increased number of jobs in industry, tourism, and ~~because~~^{due} of the daily migration of manpower to Celje. On this zone it is that we can speak of the normal age structure of the population. On the other hand, on the ~~remaining~~^{remaining} territory of the two communes (which is generally of a mountainous type) we find what is a demogeographically ~~imperilled~~^{either} absolutely imperilled (in the area where the population is dying out) or relatively imperilled area (in the area where the population is moving out) (Map 6). In these regions most of the young population has moved out; mortality rate exceeds the natural increase, the migration balance is negative, the number of inhabitants is on the decrease, on farms it is only the population vitally and emotionally relying on land that still remains, and so we get in these regions a relatively very high percentage of agrarian population.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestinju na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurja, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjestev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjestev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjestev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjestev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjestev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjestev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjestev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med 1. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do 1. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961. Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestinju na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživetje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med l. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva pri- naša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga[∇] kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne indu- strializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozem- lja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo iz- oblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih podro- čij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je splah mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obsta- jajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gos- podarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozorno- sti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo pri- rodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izoli- rana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbitih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestincu na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjestev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjestev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjestev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjestev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjestev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjestev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjestev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživetje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med 1. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteli 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteli 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitve v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivnejše se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva pri- naša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne indu- strializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozem- lja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo iz- oblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih podro- čij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je splah mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obsta- jajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gos- podarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozorno- sti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo pri- rodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izoli- rana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestincu na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjuru).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjuru pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurm in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjura, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do 1. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med l. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnot je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnot je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestinju na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživetje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med 1. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnot je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnot je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961. Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestincu na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjestev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjestev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjestev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjestev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjestev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjestev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjestev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjestev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjestev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjestev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjestev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med l. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva pri naša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestincu na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjuru).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjuru pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurm in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjestev. Že leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjestev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjestev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjestev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjestev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjestev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjestev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjstev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjstev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjstev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjstev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživetje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med l. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnot je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnot je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še narrej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivnejše se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivnejše obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.

Vladimir Klemenčič

REGIONALNI IN DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU OBČIN ŠENTJUR
PRI CELJU IN ŠMARJE PRI JELŠAH

Območja občin Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah spadajo v tista periferna področja Slovenije, ki so vse do zadnjih let ostala skoraj izven učinkov industrializacije, s tem pa tudi izven vseh tistih pojavov industrijske družbe, ki se odražajo v regionalno-socialnih, regionalno-gospodarskih procesih in v zunanji podobi pokrajine. Območji teh občin so zajeli učinki industrializacije Slovenije v specifični obliki in na poseben način, ki ga že lahko opredelimo s pomočjo drobnega terenskega opazovanja in s pomočjo analize podatkov. Za obe področji občin je značilno, da sta v dobi hitre industrializacije Slovenije dolga desetletja oddajali svojo delovno silo gospodarsko razvitim področjem Slovenije, v nemajhni meri pa tudi inozemstvu na sezonska dela. Ti dve občini spadata med tiste občine Slovenije, kjer se zaradi velike reliefne razčlenjenosti po slemenih in hrbtih ter vmesnih dolinah niso mogla širiti gravitacijska zaledja dnevne migracije delovne sile in cone s prevlado nekmečkega prebivalstva.

Medtem ko je število krajev z industrijo in število delovnih mest v industriji v dobi, ko je v ostali Sloveniji (do l. 1965) zelo hitro napredovalo, pa v teh dveh občinah lahko sledimo večanju števila delovnih mest v industriji šele v zadnjih letih, to je v obdobju, ko v ostali Sloveniji zaradi avtomatizacije v industrijski proizvodnji število delovnih mest kljub večanju obsega proizvodnje stagnira ali le skromno napreduje.

Na celotnem ozemlju obeh občin je bilo v industriji l. 1951 zaposlenih vsega 858 ljudi, l. 1961 1.320, l. 1970 pa že 2.114 ljudi. V občini Šmarje pri Jelšah sta bila l. 1951 le dva kraja z industrijo: Dobovec z 88 in Rogaška Slatina s 522 zaposlenimi. V občini Šentjur pri Celju pa je imel industrijske obrate le Šentjur pri Celju s skupno 248 zaposlenimi. Do l. 1961 se podoba ni bistveno spremenila; v občini Šmarje pri Jelšah je imelo v industriji zaposlenih Kozje 44 ljudi, Mestinje 47, Rogaška Slatina pa 645.

V občini Šentjur pri Celju pa je naraslo število zaposlenih v industriji na 584 do leta 1961, Do l. 1970 se je v občini Šmarje krajem z industrijo pridružil še nov kraj Šmarje pri Jelšah s 113 zaposlenimi; v Kozjem je naraslo število delovnih mest v industriji na 63, v Mestinju na 167, v Rogaški Slatini na 1.003, v občini Šentjur pa na 768 (v samem Šentjurju).

Zaostajanje tega področja v industrializaciji se kaže tudi v izredno visokem številu prebivalcev na eno delovno mesto v industriji. Medtem ko je bilo v Sloveniji l. 1970 na eno delovno mesto v industriji 7 prebivalcev, je v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah prišlo na eno delovno mesto v industriji 22 prebivalcev. To stanje je bilo l. 1951 še znatno slabše. Tedaj je bilo v občini Šmarje pri Jelšah na eno delovno mesto v industriji 54 prebivalcev, v Šentjurju pri Celju 72, v Sloveniji pa 12,8.

Ker se je industrija razvijala v glavnem v dolini med Šentjurjem in Rogaško Slatino ter zelo skromno sredi Kozjanskega, v Kozjem, v krajih, ki so prometno težje dostopni iz bližje in daljnje okolice, je ostalo še l. 1951 v občini Šmarje pri Jelšah izven območja dnevne migracije delovne sile, zaposlene v industriji, 60% vsega poseljenega prostora,

v občini Šentjur pri Celju pa 42%. L. 1961 se je obseg takega teritorija skrčil v občini Šmarje pri Jelšah na 16%, v občini Šentjur pri Celju pa na 4%.

S širjenjem gravitacijskih zaledij dnevne migracije v industriji zaposlene delovne sile se je večal odstotek tistih, ki prebivajo izven kraja zaposlitve in to mnogo bolj intenzivno kot v ostali Sloveniji. V Sloveniji je prebivalo izven krajev zaposlitve leta 1951 okoli 40%, l. 1961 pa okoli 53% zaposlenih v industriji, v občini Šmarje pri Jelšah pa je prebivalo izven krajev zaposlitve od skupnega števila zaposlenih v industriji okoli 60%, leta 1961 pa 75%, v občini Šentjur pri Celju pa je stanovalo leta 1951 izven Šentjurga, ki je edini kraj z industrijo v občini, 35%, leta 1961 pa že okoli 90%.

Zaostajanje v industrializaciji pa potiska odvišno delovno silo na sezonska dela tudi v inozemstvo. Ta pritisk je izredno močan, saj je v obeh občinah skupaj pri 2.114 delovnih mestih v industriji kar 1.329 oseb (po podatkih popisa prebivalstva l. 1971) zaposlenih na sezonskem delu v inozemstvu. Z vključevanjem kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice na vse širšem teritoriju obeh obravnavanih občin se je pričela spreminjati tudi struktura gospodinjstev. Že v leta 1961 je bilo v obeh občinah le še po okoli 40% čistih kmečkih gospodinjstev, delavsko-kmečkih je bilo po okoli 28%, nekmečkih pa po okoli 30%. V Sloveniji pa je bilo leta 1961 20% kmečkih gospodinjstev, 19% delavsko-kmečkih in 61% nekmečkih gospodinjstev. Do leta 1966 je nazadoval delež kmečkih gospodinjstev v obeh občinah na po okoli 38%, delež delavsko-kmečkih je napredoval na po okoli 30%, delež nekmečkih gospodinjstev pa je napredoval na po okoli 32%.

V menjavi strukture gospodinjstev med letoma 1961 in 1966

sta obe občini še vedno močno zaostali za celotno Slovenijo, saj je v Sloveniji bilo leta 1966 nekmečkih gospodinjestev že okoli 70%, kmečkih 17%, delavsko-kmečkih pa le 13%. Močnejše naraščanje deleža delavsko-kmečkih gospodinjestev od naraščanja deleža nekmečkih gospodinjestev je tipični znak zaostalosti, saj se z oblikovanjem delavsko-kmečkih gospodinjestev oblikuje skupina prebivalstva, ki ne more živeti samo od dela na kmetiji, pa tudi ne samo od dela v industriji ali v drugih neagrarnih dejavnostih in si mora zato ob velikih naporih in ob veliki izgubi časa z dvojnimi, toda skromnim zaslužkom, pridobivati sredstva za preživljanje.

Zaradi počasne rasti industrije ter izseljevanja v druge kraje Slovenije in na delo v tujino lahko sledimo v zadnjih dveh desetletjih nazadovanju števila prebivalstva. V občini Šentjur pri Celju je nazadovalo število prebivalstva od leta 1953 do leta 1961 od 17.971 na 17.023, do l. 1969 pa na 17.001. V občini Šmarje pri Jelšah pa je število prebivalstva nazadovalo - od 32.920 v letu 1953 na 31.098 v letu 1961 in na 30.724 v letu 1969. V občini Šentjur pri Celju je število prebivalstva od leta 1953 do leta 1969 nazadovalo za 5,4%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 6,7%, medtem ko je v istem razdobju naraslo število prebivalstva v celotni Sloveniji za 13,7%.

Depopulacija je zajela široka območja teritorijev obeh občin, saj sta podvrženi konstantnemu nazadovanju števila prebivalstva v obeh obdobjih 1953-1961 in 1961-1969. V občini Šmarje pri Jelšah obsega teritorij konstantnega nazadovanja števila prebivalstva 44,2% od celotnega poseljenega teritorija, v občini Šentjur pri Celju pa 31,3% od celotnega poseljenega teritorija. Konstantno rast števila prebivalstva moremo slediti zaradi ugodnih možnosti zaposlitve v

obeh obdobjih (1953-1961 in 1961-1969) le na teritoriju, ki obsega v občini Šmarje pri Jelšah 20%, v občini Šentjur pri Celju pa 4,9% celotnega poseljenega prebivalstva. Če upoštevamo, da obsega v Sloveniji teritorij s konstantnim naraščanjem prebivalstva v obeh razdobjih 11,2% od celotnega poseljenega teritorija, teritorij s konstantnim nazadovanjem števila prebivalstva pa le 25,6% od celotnega poseljenega teritorija, nam jasno izstopi očiten znak neugodnih trendov gospodarskega razvoja obravnavanih občin.

Konstantno razseljevanje mladega odraslega prebivalstva iz tega področja se odraža v prirodni rasti prebivalstva. Večja umrljivost od rodnosti v letih od 1961 do 1968 je v občini Šentjur pri Celju, na teritoriju, ki obsega 11,9%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 24,6% od celotnega poseljenega teritorija, prirodna rast prebivalstva nad 10 ‰ pa je na teritoriju občine Šentjur pri Celju na 4,9%, na teritoriju občine Šmarje pri Jelšah pa na 3,9% celotnega poseljenega teritorija. V vsej poseljeni Sloveniji obsega območje z negativno prirodno rastjo le 15,5%, območje z več kot 10 ‰ prirodne rasti prebivalstva (med l. 1961 - 1968) pa 36,4% celotnega poseljenega sveta Slovenije.

Tendence depopulacije na širokem teritoriju obeh občin so še bolj nazorno izražene s številom migracijskega salda med letom 1961 in 1968. Pozitivni migracijski saldo izkazuje 11,2% celotnega teritorija občine Šentjur pri Celju in 10,9% celotnega teritorija občine Šmarje pri Jelšah, tako da ima negativni migracijski saldo v občini Šentjur pri Celju 88,8%, v občini Šmarje pri Jelšah pa 89,1% celotnega teritorija. V Sloveniji je število pozitivnega migracijskega salda na 17,8%, število negativnega migracijskega salda pa na 82,2% poseljenega sveta.

Pri vseh teh demografskih spremembah sta seveda zaradi šib-

ke industrializacije pa tudi zaradi počasnega razvoja drugih neagrarnih dejavnosti zadržali obe obravnavani občini velik odstotek kmečkega prebivalstva. Število kmečkega prebivalstva je v razdobjih 1953-1961 in 1961-1969 sicer močno nazadovalo, v občini Šentjur pri Celju so leta 1953 našteali 11.445, l. 1961 8.737 in l. 1969 8.551 kmečkih prebivalcev, v občini Šmarje pri Jelšah pa so leta 1953 našteali 21.393, leta 1961 17.147 in leta 1969 16.763 kmečkih prebivalcev. V občini Šentjur pri Celju se je znižalo absolutno število kmečkih prebivalcev v tem času za 25,3%, v občini Šmarje pri Jelšah pa za 21,6%. V celotni Sloveniji pa je v istem razdobju nazadovalo število kmečkega prebivalstva kar za 32,5%.

V občini Šentjur pri Celju je bilo leta 1969 in leta 1961 od skupnega števila prebivalstva po okoli 50% kmečkega, v občini Šmarje pri Jelšah pa po okoli 55% kmečkega prebivalstva. V obeh občinah pa je bilo l. 1953 še po okoli 63% kmečkega prebivalstva.

Ti podatki nam osvetljujejo dejstvo, da se je med letoma 1953-1961 izselila večina mladega kmečkega prebivalstva, vsled česar je odstotek nazadovanja kmečkega prebivalstva v teh dveh občinah večji od odstotka nazadovanja kmečkega prebivalstva v celotni Sloveniji, kjer je to nazadovalo le za 10%. Med letoma 1961-1969 se v občinah Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah odstotek kmečkega prebivalstva ni spremenil, v Sloveniji pa je nazadoval za 7%. Stagnacija odstotka kmečkega prebivalstva v obravnavanih dveh občinah je tipičen izraz demografske izčrpanosti prebivalstva v teh dveh občinah.

V obeh obravnavanih občinah ima velika večina teritorija še vedno več kot 40% kmečkega prebivalstva. Občina Šmarje

pri Jelšah ima takega teritorija 84,5%, občina Šentjur pri Celju pa 81,9%. Obseg takega teritorija znaša v Sloveniji le 42,8%.

Manj kot 15% kmečkega prebivalstva, kar pomeni podpoprečni delež kmečkega prebivalstva za Slovenijo (l. 1971), ima občina Šmarje pri Jelšah na teritoriju, ki obsega 1,7% poseljene površine, občina Šentjur pri Celju pa na teritoriju, ki obsega 1,2% poseljene površine. V Sloveniji je takega teritorija, ki ima manj kot 15% kmečkega prebivalstva, skupaj 12,5% od celotnega poseljenega sveta.

Celotni teritorij obeh občin se po demografskih procesih in strukturah znotraj močno diferencira in ga moremo deliti na demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja, demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja ter na demografsko neogrožena, pretežno neagrarna področja.

Demografsko absolutno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo več kot 40% kmečkega prebivalstva, večjo umrljivost od rodnosti, konstantno nazadovanje števila prebivalstva in negativni migracijski saldo. Tak teritorij obsega v občini Šmarje pri Jelšah 35,4% celotnega poseljenega območja občine, v občini Šentjur pri Celju 26,8%, na poseljenem ozemlju Slovenije pa je takega teritorija 13,0%.

Demografsko relativno ogrožena, pretežno agrarna področja imajo tudi več kot 40% kmečkega prebivalstva; umrljivost in rodnost sta izenačeni, migracijski saldo je negativen, v rasti prebivalstva je pa izražena tendenca k stagnaciji. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 15,1%, v občini Šentjur pri Celju pa 9,5%, medtem ko je takega teritorija v Sloveniji 12,9% od skupnega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja imajo prav tako več kot 40% kmečkega prebivalstva; rodnost je večja od umrljivosti, migracijski saldo je negativen, v gibanju števila prebivalstva pa se kažejo tendence k rahlemu naraščanju ali k stagnaciji prebivalstva. V občini Šmarje pri Jelšah je takega teritorija 30,7%, v občini Šentjur pri Celju pa 45,5%, v celotni Sloveniji pa se ta območja razprostirajo na 21,0% vsega poseljenega sveta.

Demografsko neogrožena, pretežno neagrarna so tista področja, kjer je delež kmečkega prebivalstva nižji od 40%; rodnost je večja od umrljivosti, prirodni prirastek je pozitiven, v gibanju števila prebivalstva pa se izražajo tendence po naraščanju. Takega teritorija je v občini Šmarje pri Jelšah 18,8%, v občini Šentjur pri Celju 17,5%, medtem ko zajema tak svet v celotni Sloveniji 42,6% poseljene površine.

Tak demografski razvoj, ki ga lahko za velik del teritorija označujemo kot zelo kritičnega, lahko pripišemo tudi slabim prirodnim pogojem za kmetijstvo. Skoraj na celotnem teritoriju obeh občin, razen v dolini med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem ter ob Sotli, je malo obsežnejših kompleksov kmetijske zemlje v ravnini, ki bi nase navezala večja naselja. V večini območij obeh občin so za kmetijstvo primerna zemljišča razmetana po manj obsežnih slemenih, na katera je navezana poselitev v obliki manjših zaselkov in razloženih naselij. Prav tak način poselitve pa otežkoča izgradnjo prometnih poti in drugih infrastrukturnih dejavnosti: zdravstvenih, oskrbovalnih in izobraževalnih ustanov. Prav iz teh vzrokov se je že zaključil proces izseljevanja mladega prebivalstva in viškov mlajše kmečke delovne sile. Ker v notranjih hribovitih področjih primanjkuje za gospodarsko pobudo sposobnega prebivalstva, ostaja vršine.

kmetijsko gospodarstvo tradicionalno in še naprej polikulturno, usmerjeno predvsem za kritje domačih prehrabnih potreb, zato se zunanja podoba izrabe zemlje ni bistveno spremenila. V obsežnih notranjih področjih Kozjanskega se je obdržala stara kmečka hiša z gospodarskimi poslopji. Nove, moderne stanovanjske zgradbe, hiše delavcev ali adaptirani kmečki domovi, se pojavljajo v industrijsko intenzivneje se razvijajočem območju med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker odseljene delovne sile ne zamenjuje kmetijska mehanizacija, obstoječa delovna sila pa z ročnim delom ne more več obdelovati vseh površin, lahko zasledimo na vseh področjih opuščene ali zanemarjene njive, sadovnjake, vinograde in travnike.

Podrobnejše empirične raziskave bi nam pokazale, da so tipi demografskih področij vidni v zelo nazorni obliki prav v stopnji izkoriščenosti zemlje, v stopnji razpadanja kmečkih hiš in gospodarskih poslopij, v stopnji rasti nekmečkih hiš in v načinih in intenzivnosti adaptacij kmečkih hiš in gospodarskih poslopij.

Na demografsko absolutno ogroženih, pretežno agrarnih področjih, ki so v sklenjenih pasovih zastopana na južnem delu, v jedru Kozjanskega, prevladuje tip stare kmečke hiše, ki je deloma že neposeljen in v fazi razpadanja. Zemlja pa je v nekaterih področjih sorazmerno slabo izkoriščena.

Zelo lepo prihajajo do izraza v zunanji podobi pokrajine neogrožena, pretežno agrarna področja v Posotelju in v posameznih delih doline med Šmarjami pri Jelšah in Rogatcem. Ker se je v tem tipu demografskih področij obdržalo več kmečke delovne sile, je zemlja intenzivneje obdelana, kmečka hiša in gospodarsko poslopje pa sta modernizirana.

Za demografsko neogrožena, pretežno agrarna področja, ki se oblikujejo na teritorialnih jedrih gravitacijskih območij zaposlitvenih in uslužnostnih centrov (Šentjur pri Celju, Mestinje in Rogaška Slatina), je pa že intenzivno pomešana tudi nekmečka hiša, ki je bivališče delavca. Kmečke hiše so v številnih primerih adaptirane, zemlja pa je intenzivneje obdelana, saj bližina kraja zaposlitve izven kmetijstva prinaša polkmetu dohodek, ki ga deloma vlaga v kmetijstvo in v adaptacijo kmečkega doma.

Z A K L J U Č E K

Naše analize so pokazale, da se je zaradi prepočasne industrializacije na obsežnih področjih našega raziskanega ozemlja odselilo preveč delovne sile, kar je povzročilo izoblikovanje obsežnih, demografsko ogroženih agrarnih področij, ki niso nič drugega kot področja odmiranja kulturne pokrajine. Odpira se vprašanje, ali je sploh mogoča rešitev nadaljnje poselitve obsežnih hribovitih področij ob obstajajoči zemljiški strukturi, ter v kakšni meri in kje lahko govorimo o rentabilnosti vlaganj v infrastrukturo in v gospodarske dejavnosti. Prav tem vprašanjem bomo morali pri nadaljnjih geografskih proučevanjih posvetiti več pozornosti. Odgovore bomo morali iskati tudi z valorizacijo prirodnih pogojev v vseh tistih področjih, ki so ostala izolirana od inovacij urbanizacije moderne industrijske družbe.